

מן המיצר אל הנחמה:

עיונים בפסיקתא דרב כהנא

פרופ' ארנון עצמון

שיעור 1

מטראומה לריפוי: אנטומיה של זיכרון ונחמה

סידור רש"י, סימן תד

כך דרך מנחמין לנחם מעט מעט... לפיכך תחילה נחמו, ותאמר ציון, כלומר אף על פי שנחרבת אל תאמרי נעזבתי, ואחר כך עניה סוערה, לפיכך הקדימהו לאנכי אנכי הוא מנחמכם, מאחר שנחמה בחסדיו הרבים שוב אינו קורא לה לא נוחמה, ועד עכשיו ניחמו הנביאים, מכאן ואילך ניחמה הקדוש ברוך הוא בעצמו, ואחר שקיבלה תנחומין פוסק לה כמה טובות וגדולה, רני עקרה, קומי אורי, שוש אשיש.

בבלי, ברכות נו ע"ב

שלשה נביאים הם:
[...] יחזקאל – יצפה לחכמה,
ישעיה – יצפה לנחמה,
ירמיה – ידאג מן הפורענות.

פסיקתא דרב כהנא (מהר" מנדלבוים, עמ' 225-226)

[א] ר' אבא בר כהנא פתח: "צהלי קולך בת גלים הקשיבי לישא עניה ענתות" (ישעיה י, ל) ...
"הקשיבי" – הקשיבו למצותי, הקשיבו לדברי תורה, הקשיבו לדברי נבואה, ואם לאו, "לישה" – הא אריה סליק עלך, זה נבוכדנצר הרשע, דכתיב ביה "עלה אריה מסבכו" (ירמיה ד, ז).
"ענייה" – מן הצדיקים, ענייה מדברי תורה, ענייה מן המצות וממעשים טובים, ואם לאו, "ענתות" – הא ענתותי אתי ומתנבא עלך דברי תוכחות.
לפיכך צורך הכתוב לומר: "דברי ירמיהו בן חלקיהו [אשר בענתות]" (ירמיהו א, א)

פסיקתא דרב כהנא (מהר" מנדלבוים, עמ' 227-228)

[ד] ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי פתח "עבד משכיל ימשל בן מביש ובתוך אחים יחלק נחלה" (משלי יז, ב).
"עבד משכיל" – זה ירמיה; "ימשל בן מביש" – אילו ישראל שביישו את עצמן לעבודה זרה.
א"ר אבא בר כהנא: כתיב "ולא היית כזונה לקלס אתנן" (יחזקאל טז, לא), ייתי ברא דמקלקלתה דתקנת עובדיה, ויוכח לברא דמתקנתה דקלקלת עובדיה.

"ובתוך אחים יחלק נחלה" (משלי יז, ב) – זה ירמיה. כתיב ביה "ויצא ירמיה מירושלם ללכת [ארץ בנימן לחלק משם בתוך העם]" (ירמיה לז, יב) [...] ר' בנימן בן לוי אמר: למשריה תמן נבואן סגין, "דבר ירמיה" אין כתיב כן, אלא "דברי ירמיהו". לפיכך צורך הכתוב "דברי ירמיהו".

פסיקתא דרב כהנא (מהדר' מנדלבוים, עמ' 227-228)

[ה] ר' שמואל בר נחמן פתח: "אם לא תורישו את יושבי הארץ מפניכם" (במדבר לג, נה). אמר הקב"ה לישראל: אני אמרתי לכם "כי החרם תחרימם החתי והאמרי" (דברים כ, יז), ואתם לא עשיתם כן, אלא "ואת רחב הזונה ואת בית אביה ואת כל אשר לה החיה יהושע" (יהושע ו, כה). הרי ירמיה בא מבני בניה של רחב הזונה ועושה לכם דברים של "סיכים בעיניכם ולצנינים בצידכם" (במדבר לג, נה). לפיכך צריך הכתוב "דברי ירמיהו".

פסיקתא דרב כהנא (מהדר' מנדלבוים, עמ' 240)

[א] "לכן אנשי לבב שמעו לי חלילה לאל מרשע ושדי מעול" (איוב לד, י). ר' עזריה ר' יונתן בר חגי בשם ר' שמואל בר רבי יצחק: קופדנותן של אבות ולא ענותנותן של בנים. קפדנותן של אבות – מאבינו יעקב "ויחר ליעקב וירב בלבן ויען יעקב [ויאמר ללבן מה פשעי מה חטאתי כי דלקת אחרי]" (בראשית לא, לו). ולא ענותנותן של בנים – מדוד "ויברח דוד מניות ברמה ויבא ויאמר לפני יהונתן מה עשיתי מה עוני מה חטאתי לפני אביך [כי מבקש את נפשי]" (שמואל א, כ, א), מזכיר שפיכות דמים בפיוסו [...] אמר לו הקב"ה: חייך, בלשון שהוכחת את חמיך, בו בלשון מוכיח אני את בניך "כה אמר ה' מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי" (ירמיה ב, ה).

פסיקתא דרב כהנא (מהדר' מנדלבוים, עמ' 242)

א"ר לוי: למטרונא שהיו לה שני שושבינין אחד עירוני ואחד בן מדינה, זה שהיה עירוני היה אומר לה דברים של ניהומים, לא בת טובים את לא בת גניסים [=ייחוס] את? וזה שהיה בן מדינה היה אומר לה דברים של קינתורים, לא בת עניים ירודים את לא בת סכופים את? כך, ירמיה על ידי שהיה עירוני מענתות היה נכנס לירושלים ואומר לישראל דברים של ניהומים "שמעו דבר ה' בית יעקב [וכל משפחות בית ישראל]" (ירמיה ב, ה) [...]. ברם ישעיה על ידי שהיה בן מדינה מירושלם היה אומר לישראל דברים של קינתורים "שמעו דבר ה' קציני סדום" (ישעיה א, י) [...].

שיעור 2

בין דמעות לתוכחה: קריאות ה"איכה" של ירמיהו וישעיהו

פסיקתא דרב כהנא (מהדר' מנדלבוים, עמ' 249-250)

[א] ר' אבהו בשם ר' יוסי בר חנינה פתח: "והמה כאדם עברו ברית שם בגדו בי" (הושע ו, ז).
"והמה כאדם" – זה אדם הראשון.
אמר הקדוש ברוך הוא: אדם הראשון הכנסתי אותו בגן עדן וציויתיו ועבר על ציוויי, ודנתי אותו בגירושין ודנתי אתו בשילוחין וקוננתי עליו איכה [...] "ויקרא ה' אלהים אל האדם ויאמר לו אִיכָה" (בראשית ג, ט) – אִיכָה כתיב.
אף בניו, הכנסתי אותן לארץ ישראל וציויתים ועברו על ציוויי, ודנתי אותן בגירושין ודנתי אותם בשילוחים וקוננתי עליהם איכה [...] "איכה ישבה בדד" (איכה א, א).

פסיקתא דרב כהנא (מהדר' מנדלבוים, עמ' 253-256)

[ה] ר' אבא בר כהנא פתח: "מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דבר פי ה' אליו ויגידה על מה אבדה הארץ [...] ויאמר ה' על עזבם את תורתי" (ירמיה ט, יא-יב).
תני ר' שמעון בן יוחי: אם ראיתה עיירות נתלשות ממקומן בארץ ישראל, דע שלא החזיקו בשכר סופרים ובשכר משנים, ומה טעמא? "על מה אבדה הארץ" מה כתיב בתריה? "ויאמר ה' על עזבם את תורתי" [...]
ר' חונה ר' ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק: מצינו שוויתר הקב"ה על עבודה זרה ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים ולא ויתר על מאסה של תורה, שנאמר "ויאמר ה' על מה אבדה הארץ", על עבודה זרה ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים אין כתיב כן, אלא "ויאמר ה' על עזבם את תורתי" [...]
וכן הוא אומר: "לכן כאכול קש לשון אש [...] כי מאסו את תורת ה' צבאות ואת אמרת קדוש ישראל נֶאֱצו" (ישעיה ה, כד) [...] מפני מה? "כי מאסו את תורת ה' צבאות".
אמר ר' יודן: "כי מאסו את תורת ה' צבאות" – זו תורה שבכתב, "ואת אמרת קדוש ישראל נֶאֱצו" – זו תורה שבפה.

פסיקתא דרב כהנא (מהדר' מנדלבוים, עמ' 256)

[ו] "איכה" – ר' יודה ור' נחמיה.
ר' יודה אמר: אין לשון זה "איכה" אלא לשון תוכחת כמה דאת אומר "איכה תאמרו חכמים אנחנו" (ירמיה ח, ח).
ור' נחמיה אמר: אין לשון זה "איכה" אלא לשון קינה, כמה דאת אומר "איכה ישבה בדד" (איכה א, א), "איכה יעיב באפו" (שם ב, א),

"איכה יועם" (שם ד, א).

למטרונה שהיו לה שלשה שושבינין, אחד ראה אותה בשליוותה, אחד ראה אותה בפחזה, אחד ראה אותה בניוולתה.

כך: משה ראה את ישראל בשליוותן, "איכה אשא לבדי" (דברים א, יב).

ישעיה ראה אותן בפחזן ואמר "איכה היתה לזונה" (ישעיה א, כא).

ירמיה ראה אותן בניוולן ואמר "איכה ישבה בדד" (איכה א, א).

פסיקתא דרב כהנא (מהד' מנדלבוים, עמ' 262)

[יא] "...ואשיבה שופטיך כבראשונה ויועציק כבתחילה" (ישעיהו א, כו).

"ואשיבה שופטיך כבראשונה" – זה משה ואהרן.

"ויועציק כבתחילה" – זה דוד ושלמה.

ואחרי כן "יקרא לך עיר הצדק... ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה" (שם, כז).

שיעור 3

פסקת "נחמו נחמו עמי": ישעיהו וסוד הנחמה

פסיקתא דרב כהנא (מהר" מנדלבוים, עמ' 263-265)

[א] "האנוש מאלוה יצדק אם מעושהו יטהר גבר" (איוב ד, יז).
וכי יש אדם צדיק מבוראו? אלא מעושהו יטהר גבר?
אמר הקדוש ברוך הוא: בועז מנחם ואני איני מנחם?! בועז מנחם – "ויען בועז ויאמר לה הגד הוגד [...] ותאמר אמצא חן בעיניך אדני כי נחמתני [וכי דברת על לב שפחתך] (רות ב, יא-יג) [...]
והרי הדברים קל וחומר, מה אם בועז שדיבר על ליבה של רות דברים טובים דברים נוחמים, נחמה!
כשיבוא הקדוש ברוך הוא לנחם את ירושלם על אחת כמה וכמה – "נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם" (ישעיהו מ, א).

פסיקתא דרב כהנא (מהר" מנדלבוים, עמ' 270-272)

[ה] "מי יתנך כאח לי יונק" (שה"ש ח, א).
כאי זה אח?
כקין להבל? קין הרג את הבל.
כישמעאל ליצחק? ישמעאל שונא ליצחק.
כעשו ליעקב? עשו שונא ליעקב.
כאחי יוסף ליוסף? אחי יוסף שונאים ליוסף.
אלא כיוסף לאחיו. את מוצא: אחר כל הרעות שעשו לו מה כתיב ביה, "ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם וינחם אותם וידבר על לבם" (בראשית נ, כא) [...]
והרי דברים קל וחומר, מה אם יוסף שהוא מדבר היה על לבן של אחיו דברים טובים דברים נוחמים, נחמן. כשיבא הקדוש ברוך הוא לנחם את ירושלים על אחת כמה וכמה, "נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם [דברו על לב ירושלים]" (ישעיהו מ, א).

פסיקתא דרב כהנא (מהר" מנדלבוים, עמ' 268-270)

[ד] "אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחביריך" (תהלים מה, ח).
ר' עזריה בשם ר' אחא פתר קריא באבינו אברהם [...]
ר' עזריה בשם ר' יודה בר' סימון פתר קריה בישעיה. אמר ישעיה: מטייל הייתי בבית תלמודי ואשמע את קול ה' אומר "את מי אשלח ומי ילך לנו" (ישעיה ו, ח)? אמר: שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוס [=גמגמן] [...] שלחתי את מיכה והיו מכים אתו על הלחי [...] מעתה מי אשלח ומי ילך לנו?
מיד, "ואומר הנני שלחני" (שם).

אמר לו הקדוש ברוך הוא: ישעיה, בניי סרבנים הם, טרחנים הם, מקבל את עלך ללקות ולהתבזות מהם? אמר לו: על מנת כן, "גווי נתתי למכים ולחיי למורטים" (ישעיה נ, ו), ואיני כדיי שאלך בשליחותך אצל בניך?!

אמר לו הקדוש ברוך הוא: ישעיה, "אהבת צדק" – אהבת לצדק את בניי, "ותשנא רשע" – שנאתה מלחייבן, "על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחביריך". מהו "מחביריך"? אמר לו הקדוש ברוך הוא: חייך שכל נביאים המתנבאים נביא מפי נביא [...] אבל את מתנבא מפי הגבורה "רוח ה' אלהים עלי יען משח [ה' אותי]" (ישעיה סא, א).

ולא עוד אלא שכל הנביאים המתנבאים מתנבאים נבואות פשוטות, אבל את מתנבא נבואות כפולות – "עורי עורי" (שם נא, ט), "התעוררי התעוררי" (שם נא, יז), "שוש אשיש" (שם סא, י), "אנכי אנכי" (שם נא, יב), "נחמו נחמו עמי" (שם מ, א).

פסיקתא דרב כהנא (מהר"י מנדלבוים, עמ' 272-273)

[ו] "כל מאהביך שכחוך אותך לא ידרושו כי מכת אויב היכיתיך" (ירמיה ל, יד).

"מכת אויב" – מכת אויב היכיתיך [...]

באויב כתיב "כי יד אלוה נגעה בי" (אויב יט, כא), ובירושלים כתיב "כי לקחה מיד ה' כפלים" (ישעיה מ, ב).

א"ר יהושע בר' נחמיה: מה אם איוב שלקה בכפלים נתן לו שכרו בכפלים, אף ירושלים מתנחמת בכפלים "נחמו נחמו עמי" (ישעיהו מ, א).

שיעור 4

פסקת "אנכי אנכי": כפל הלשון וכפל הכתובה

פסיקתא דרב כהנא (מהד' מנדלבוים, עמ' 301-302)

[א] "חרפה שברה לבי ואנושה ואקוה לנוד ואין ולמנחמים ולא מצאתי" (תהלים סט, כא).
"חרפה" – שחרפו אותנו עמונים ומואבים. את מוצא: כיון שגרמו העונות ונכנסו גוים לירושלם נכנסו עמהם עמונים ומואבים, ונכנסו לבית קודש הקדשים ונטלו את הכרובים ונתנון בכליבה [=בתיבה], והיו מחזרים אתם בכל חוצות ירושלם והיו אמרין: לא היו ישראל אומרין שאין אנו עובדין עבודה זרה? ראו מה היו עושים! [...]
"ואנושה" – באת עלי מכה גברתנית [=מכה אנושה, קשה] ומתישת אותי.
"ואקוה לנוד ואין ולמנחמים ולא מצאתי", אמר הקדוש ברוך הוא: "אנכי אנכי הוא מנחמכם" (ישעיהו נא, יב).

פסיקתא דרב כהנא (מהד' מנדלבוים, עמ' 302-304)

[ב] "שמעו כי נאנחה אני אין מנחם לי [כל איבי שמעו רעתי ששו כי אתה עשית הבאת יום קראת ויהיו כמוני]" (איכה א, כא).
ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי פתר קרייא באהרן כהן גדול [...]
ורבנין פתרין קרייא באומות העולם. את מוצא כיון שגרמו העונות ונכנסו גוים לירושלם, גזרו שבכל מקום שיהו ישראל בורחים יהו מסגירים אותם [...]. אמר להם הקדוש ברוך הוא: הא אגישתון אפיון [=הגשתם פניכם/התחצפתם]. אמרו לפניו: רבון העולמים, ולא אתה הוא שעשיתה? [...]. ולא כך הכתבתה לנו בתורה, "לא תתחתן במ בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך" (דברים ז, ג), אילו נסיבנין מינהין או אנסיבנין להין, היידא מנהין הוות מחמא ברא או ברתא קאים על תרעיה ולא הוה מקבל יתיה? [=אילו נשאנו מהן או השאנו להן איזו מהן היתה רואה בן או בת עומד על פתחה ולא היתה מקבלת אותן], הוי "כי אתה עשית". "הבאת יום קראת ויהיו כמוני" – כמוני בצרה ולא כמוני ברווחה. "אין מנחם לי", אמר הקדוש ברוך הוא: "אנכי אנכי הוא מנחמכם" (ישעיהו נא, יב).

פסיקתא דרב כהנא (מהד' מנדלבוים, עמ' 304-305)

[ג] "כרחם אב על בנים רחם [ה' על יראיו]" (תהלים קג, יג).
כאיזה אב? תני ר' חייא כרחמן שבאבות. ואיזה רחמן שבאבות?
ר' עזריה בשם ר' אחא זה אבינו אברהם [...].
ר' יהושע בר נחמיה פתר קריא באבינו יעקב [...].
א"ר שמואל: דרכו של אב לרחם, "כרחם אב על בנים". ודרכה של אם לנחם, "כאיש אשר אמו תנחמנו" (ישעיהו סו, יג).

אמר הקדוש ברוך הוא: **אנא עביד דיאב [ש'ל אב] אנא עבד דיאם [ש'ל אם]**.
אנא עביד דיאב, "כרחם אב על בנים". אנא עביד דיאם, "כאיש אשר אמו תנחמנו [כן אנכי אנחמכם]"
(ישעיה סו, יג).
אמר הקב"ה "אנכי אנכי הוא מנחמכם" (ישעיהו נא, יב).

פסיקתא דרב כהנא (מהר" מנדלבוים, עמ' 306-307)

[ה] ד"א "אנכי אנכי הוא מנחמכם" – ר' אבון בשם ריש לקיש: למלך שכעס על מטרונא וטרדה
 והוציאה מבית פלטין שלו. לאחר ימים ביקש להחזירה, אמרה: יכפול כתובתי ואחר כך הוא מחזירני.
 כך אמר הקדוש ברוך הוא לישראל: בני, בסיני אמרתי לכם פעם אחת "אנכי ה' אלהיך" (שמות כ, ב)
 ובירושלם לעתיד לבא אני אומר לכם שני פעמים "אנכי אנכי הוא מנחמכם" (ישעיהו נא, יב).

שיעור 5

פסקת "שוש אשיש בה": כשהקדוש ברוך הוא חוזר לירושלים

פסיקתא דרב כהנא (מהדר' מנדלבוים, עמ' 325-326)

[א] כתיב "הלא אתה תשוב תחיינו [ועמך ישמחו בך]" (תהלים פה, ז).
א"ר אחא: עמך ועירך ישמחו בך.
"ותאמר שרה צחק עשה לי אלהים [כל השומע יצחק לי] (בראשית כא, ו).
ר' יודן ר' סימון ר' חנין ר' שמואל בר יצחק: ראובן בחדוה, שמעון מה איכפת ליה? שהרי שרה אמנו
אומרת "כל השומע יצחק לי". אלא מלמד כיון שילדה שרה אימנו את יצחק כל העקרות נתפקדו, כל
החרשים נתפקחו, וכל הסומים נתפתחו, וכל האילמים ניתרפו, וכל השוטים נשתפו, והיו הכל אומרים
הילויי שתפקד שרה אימנו פעם שנייה שניפקד עמה [...]
והלא הדברים קל וחומר, מה אם בשר ודם שבאת לו שמחה שמח ומשמח את הכל, כשיבוא הקב"ה
לשמח את ירושלים על אחת כמה וכמה, "שוש אשיש בה" (ישעיה סא, י).

פסיקתא דרב כהנא (מהדר' מנדלבוים, עמ' 326-328)

[ב] "זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו" (תהלים קיח, כד).
א"ר אבין: ואין אנו יודעין במה לשמוח, אם ביום ואם בהקב"ה? ובא שלמה ופירש "נגילה ונשמחה בך"
(שיה"ש א, ד) – "בך" בתורתך, "בך" בישועתך.
[...]
מעשה בצידן באחד שנשא אשה ושהא עמה עשר שנים ולא ילדה.
אתון לגבי ר' שמעון בן יוחי למשתבקה [=באו אצל ר' שמעון בר יוחאי להתגרש],
אמר לה: כל חפץ שיש לי בתוך ביתי טלי אותו ולכי לבית אביך.
אמר להם ר' שמעון בן יוחי: כשם שנזדווגתם מתוך מאכל ומשקה כך אין אתם פורשין זה מזה אלא
מתוך מאכל ומשקה.
מה עשת? עשת סעודה גדולה ושיכרתו יותר מדיי, ורמזה לשפחתה ואמרה להון טלו אותו לבית אבא.
בחצי הלילה ניעור משנתו, אמר להן: איכן אני נתון? אמרה לו: לא כך אמרתה, כל חפץ שיש לי בתוך
ביתי טלי אותו ולכי לבית אביך, וכדון הוא [=וכן הוא] אין לי חפץ טוב ממך.
כיון ששמע ר' שמעון בן יוחי כך, נתפלל עליהם ונתפקדו.
הקדוש ברוך הוא פוקד עקרות והצדיקים פוקדים עקרות.
והרי הדברים קל וחומר, ומה אם בשר ודם שמח שמחה ומשמח את הכל, כשיבוא הקב"ה לשמח את
ירושלים על אחת כמה וכמה. וישאל מצפים לישועתו של הקדוש ברוך הוא על אחת כמה וכמה,
"שוש אשיש בה" (ישעיה סא, י).

פסיקתא דרב כהנא (מהד' מנדלבוים, עמ' 328)

[ג] למטרונה שהלך בעלה ובנה וחתנה למדינת הים. אמרו לה באו בנייך, אמרה להם ישמחו כלותי. הרי חתניך, אמרה להם ישמחו בנותיי. כיון שאמרו לה הרי בעליך, אמרה להם, הא חדו חדו שלמה [=הנה שמחה, שמחה שלמה].

כך הנביאים אומרים לירושלם: "בנייך מרחוק יבואו" (ישעיה ס, ד), והיא אומרת להם: "ישמח הר ציון" (תהלים מח, יב). "בנותיך על צד תאמנה" (ישעיה ס, ד), והיא אומרת להם: "תגלנה בנות יהודה" (תהלים שם). וכיון שהם אומרים לה: הנה מלכך יבא לך (זכריה ט, ט), היא אומרת להם: הא חדו חדו שלמה, "שוש אישיש בה" (ישעיה סא, י).